

TÜRK SİYASETİNDE HÜRRİYETÇİ, DEMOKRAT VURGU: TURAN GÜNEŞ EKOLÜ

Fahri YETİM*

Giriş

Modern Türk siyaseti, tarihsel gelişimi içinde genel olarak devletçi duyarlılık ekseninde bir seyir izlemiştir. Bu durum, Türk siyasetinde hürriyetçi-demokrat anlayışın “*de facto*” ikinci planda kalmasına yol açmıştır. İmparatorluktan ulusal devlete geçilirken yaşanan siyasal gelişmeler bu durumun tarihsel zeminini oluşturmuştur. Türk siyasetinin gelişme evreleri içinde görülen olgusal sayılabilecek sorunlardan biri de, özü itibarıyla toplumsala dönük bir faaliyet olan siyasetin yine toplumla buluşturulması olmuştur. Karşı karşıya kalınan önemli tarihsel gelişmelerin etkisiyle pek çok şeyin (dolayısıyla siyasetin) beka sorununa endekslenmesi ve bunun sonucunda oluşan “hikmet-i hükümet” (*raison d`etat*) düşüncesi bunun temel sebeplerinden birini oluşturmuştur. Bununla birlikte gerek imparatorluk, gerekse Cumhuriyet döneminde sözünü ettiğimiz devletçi duyarlılığı da göz önünde bulundurarak siyasete yeni açılımlar kazandırmak yönündeki çabalar her zaman mevcut olmuştur.

Yaklaşık bir buçuk asra yakın bir geçmişi olan parlamenter deneyime rağmen siyasetin normatif ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması, sivilleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi yönündeki hedefler halen günümüz Türk siyasetinin öncelikleri olmaya devam etmektedir. Kuşkusuz bu yöndeki çalışmaların ve gelişmelerin her tarihsel dönem için Türk siyaseti açısından ayrı ayrı önemi vardır. Burada ele alacağımız bu yöndeki gelişmelerden biri de bu alanda, çok partili döneme geçilmesiyle birlikte Türk siyasetine hürriyetçi ve demokratik nitelikte açılımlar sağlamaya dönük girişimlerin öncü isimlerinden biri olan Turan Güneş’in siyasal kariyeri içinde gerçekleştirmeye çalıştığı çabalar olacaktır. Akademisyen kökenli bir siyaset ve devlet adamı olması yanında Güneş’in, Demokrat Parti içindeki siyasal hayatı, Hürriyet Partisi deneyimi, Cumhuriyet Halk Partisi’ne geçiş ve bu partideki “Ortanın Solu” açılımındaki yeri, Dışişleri Bakanlığı’ndaki profili ve Türk siyasetinin demokratikleşmesine dönük teorik sayılabilecek nitelikteki çalışmaları bu bildirinin parametrelerini oluşturacaktır.

1922 yılında Kandıra/Kocaeli’nde doğan Turan Güneş, Galatasaray Lisesi’ni bitirdikten sonra 1945’te İstanbul Üniversitesi’nden mezun olmuştur. Aynı yıl başlayan Türkiye’nin çok

* Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fyetim@ogu.edu.tr

partili hayata geçiş serüveninde ailesinin genel siyasi eğiliminden farklı olarak Demokrat Parti oluşumunda yer almış ve bu partinin Kandıra ilçe teşkilatının örgütlenmesine öncülük etmiştir. Ancak 1946 yılında akademik kariyer düşüncesi ağır bastığından hukuk doktorası için Paris'e gitmiştir. Türkiye'ye döndüğünde İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde asistanlığa başlamıştır. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den Kocaeli milletvekili seçilmiştir. Güneş'in bundan sonraki siyasal hayatı akademik hayatla dönüşümlü bir seyir izlemiştir.

Türk Siyasetinde Turan Güneş

Turan Güneş 1954'te Demokrat Parti'de başlayan aktif siyasal yaşamı içinde demokrat tavır ve düşünceleriyle dikkati çekmiştir. Bu tür vasıfları dolayısıyla erken dönemlerden itibaren DP içinde temayüz etmiştir. Demokrat Parti'deki ilk yılından itibaren parti içi muhalefet sayılabilecek sosyal demokrat olarak nitelenen grup içinde yer almıştır. Bu süreçteki muhalefet anlayışı, DP'deki demokrasi dışı eğilimler olarak gördüğü seçim kanunundaki bazı değişiklikler, "görülen lüzum üzerine kanunu" (Vekâlet, idare ve Kurum emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkındaki kanun tasarısı) ve siyasette popülizm olarak gördüğü Kırşehir'in ilçe yapılmasıyla ilgili kanun... gibi uygulamalara karşı çıkmak şeklinde olmuştur¹. Güneş, bu konularda partisini ilgili komisyonlarda, parti grubunda ve Meclis Genel Kurulu'nda şiddetle eleştirmiştir.

Bu dönemde Güneş'in DP ile bağıni koparmasına da yol açan asıl muhalefet konusu, 27 Mayıs sürecini de besleyecek etkenlerden biri olan İspat Hakkı olayı olmuştur. DP döneminde basın-iktidar ilişkilerinde giderek müzminleşecek bir konu olan ispat hakkı gazetecilerin iktidarın politikaları karşısında getirdikleri eleştiri ve suçlamalar karşısında kendilerine tanınmasını istedikleri demokratik haktı². Turan Güneş'in bayraktarlığını yaptığı bu hakkın tanınması için 19 arkadaşıyla birlikte verdikleri kanun teklifinin iktidar tarafından reddedilmesi üzerine partiden başlayan ihraçlar sırasında Güneş de partisinden istifa etmiştir.

Hürriyet Partisi Deneyimi

İspat Hakkı sırasında başlayan "Öndokuzlar" hareketi, *Forum* çevresinin de etkisiyle giderek büyümüş ve bu sayı 34 milletvekiline ulaşıncaya bu grup bir araya gelerek 20 Aralık 1955'te Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun genel başkanlığında Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır³. Bazıları bakanlık yapmış deneyimli isimlerden oluşan Hürriyet Partisi'ne akademik muhalefetin öncülüğünü yapan *Forum* dergisi tam destek vermiştir⁴. Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın ile birlikte Turan Güneş'in program ve tüzüğünü hazırladıkları Hürriyet Partisi, bu dönemde daha partileşmeden önce "Öndokuzlar" hareketinden bu yana, DP'nin zaman içinde giderek sertleşen politik tutumu karşısında hürriyet ve demokrasi konusunda izlediği politika aydınların çoğu tarafından "fazilet mücadelesi" olarak

- 1 Cemal Fedayi, *Kandıralı Profesör Turan Güneş Hayatı, Düşüncesi ve Kişiliği*, Kadim Yayınları, Ankara 2012, s. 23-24.
- 2 İspat Hakkı konusunun kökeni 1950 öncesinde Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davasına dayanır. Yücel'in komünistleri himaye etmekle suçlandığı bu davada Kenan Öner ispat hakkı istemiş ancak bu hak, Yargıtay tarafından "ispat hakkı bakanlar için uygulanamaz" şeklinde yorumlanmıştır. Kenan Öner'in mahkûm olduğu bu dava sırasında DP'nin önde gelenlerinden Sıtkı Yırcalı, "Bizim iktidarımızda gazeteciler yatak odamıza bile girer" gibi sözler söylemiş ve bu dönemde İspat Hakkı konusu DP tarafından etkili bir muhalefet argümanı olarak sürekli kullanılmıştır. Mehmet Barlas, *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000, s.193-194.
- 3 Feroz-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 145.
- 4 Aralarında kurucu isim olarak Turan Güneş'in de bulunduğu *Forum* dergisi bu dönemde tarafsızlık vurgusu yaparak yayın hayatına girmiştir. Zamanla mutlak tarafsızlık konumunu kaybeden bu dergide liberal demokrat ve cumhuriyetçi demokrat olmak üzere iki ana eksen ortaya çıkmıştır. Turan Güneş bunlar içinde Aydın Yalçın ve Şerif Mardin'le birlikte liberal demokrat eksen içinde yer almıştır. Diren Çakmak, *Forum Dergisi*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 111-112.

değerlendirilmiştir⁵. Hasan Bülent Kahraman'a göre Hürriyet Partisi, Türkiye'de merkez oluşumu olarak tanımlanan görüşün gelişme süreci izlenirken üzerinde durulması gereken ilk göstergelerden birisidir⁶.

Turan Güneş, tüm siyasal yaşamında olduğu gibi demokrat duyarlılığını Hürriyet Partisi'nde de sürdürmüştür. Bu dönemde en etkili çıkışlarından birini DP Hükümeti'nin basın kanununda yaptığı değişiklikler sırasında göstermiştir. Mecliste 6 Haziran 1956 tarihinde yapılan toplantıda bu konuyla ilgili çok uzun bir konuşma yaparak Batılı ülkelerin demokratik standartlarından örnekler vermiş ve iktidarı bu yönden eleştirmiştir. Güneş konuşmasının bir bölümünde şu görüşlere yer vermiştir.

"Demokrasinin tabii ve zaruri kaidelerine riayet halinde iktidarda kalamayacaklarını hissedenlerin, zor ve şiddet yoluna sapması, iç politikada karanlık bir devrin başlangıcında olduğumuzu gösteriyor. Bunun mesuliyetinin muhasebesini herkesin vicdanında yapması zamanı artık gelmiştir.

*Biz ekseriyetiz, bunu böyle istedik, binaenaleyh attığımız her adım meşrudur, haklıdır demek mümkün olamaz. Çünkü ekseriyetin yapamayacağı şey kanun değildir. Ancak kanun yapmak usullerini murakabe eden siyasi mücadele sahasında ekseriyet ve ekalliyete kendilerini kabul ettiren, kanunun da üstünde ahlak, hukuk ve insan hakları kaideleri mevcuttur. Bir demokraside ekalliyet ve ekseriyetin değiştirmeyeceği bu kaideler kanunların da üstündedir. Hükümetin getirdiği bu tasarı, Anayasamızın, insan haklarının özünü teşkil eden adalet ve insafla hareket etme prensiplerini ihlal etmektedir. Basını yalnız hükümetin dediğini yapan, yalnız onun hoşlanacağı tarzda kalem kullanan, sahte ve mürâi propaganda aleti haline getirmek hür münakaşa rejimi olan demokratik hayat tarzına tam bir ihanettir."*⁷

Hürriyet Partisi'nin 1957 seçimlerinden başarısızlıkla çıkması üzerinde Turan Güneş milletvekili seçilememiştir. Bunun üzerine kendisine üniversiteye geri dönme teklifleri yapılmış; ancak siyasi mücadeleden vazgeçmemek için bu teklifleri geri çevirmiştir. 1959 baharında Hürriyet Partisi'nin, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) katılması üzerine Güneş'in siyasal yaşamı bundan sonra bu partide devam etmiştir.

27 Mayıs döneminde Güneş, Kurucu Meclis'in CHP Kocaeli üyeliği yapmıştır. Bu süreçte Anayasa Komisyonu üyeliği ve raportörlük görevlerinden sonra 1961 yılında yapılan seçimlerde milletvekili seçilememiştir. Bunun üzerine yedi yıldır uzak kaldığı akademik yaşamına geri dönmüştür. Ancak bu dönemde CHP üyeliğini sürdürmüştür.

Yön Hareketi ve Ortanın Solu Açılımı

Türk siyasi hayatında *Kadro* ve *Forum* dergilerinden sonra en etkili siyasal düşünce dergilerinden biri olan *Yön* dergisi, 1961 yılının Aralık ayından itibaren yayın hayatına başlamıştır. 27 Mayıs ikliminde bağımsızlık, kalkınma ve demokrasi vurgusuyla ortaya çıkan Yön hareketi geniş bir aydın kitlesinin desteğini görmüştür⁸. Çok sayıda aydın derginin ilk sayısında ilan edilen *Yön* Bildirisini imzalamıştır. Turan Güneş de bu bildiriye imzalayan

5 Feridun Ergin, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2087.

6 Hasan Bülent Kahraman, *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 131.

7 TBMM ZC. C. 12, Devre 10, İ. 73, 06.06 1956, s 107-108.

8 Yön hareketi üzerine doktora çalışması yapan Hikmet Özdemir'e göre Yön, milliyetçilik ve sosyalizmi eşanlamlı görmek isteyen asker-sivil bürokrasi ile Kemalizmin etkisindeki Marksist-devletçi aydınlar arasında hayli taraftar bulmuştur. Ordu desteğiyle iktidara gelip uzun süre bu düzenle ülkenin kalkındırılmasını hedefleyen bu hareket yazar tarafından, "Türk baasçılığının anatomisi" şeklinde tarif edilmiştir. Hikmet Özdemir, *Sol Kemalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, arka kapak yazısı. Özdemir'in bu kitabına ilişkin bir eleştiri yazısı kaleme alan Kurtuluş Kayalı ise bu eseri; "yazar tarafından, dergideki makaleler arasındaki ortak noktalar özenle ve biraz da zorlanarak aranmış, farklı eğilimler üzerinde durulmayıp, kesişen noktalara odaklanılmış, böylelikle Yön düşüncesinin tespit edildiği zannedilmiştir" şeklinde değerlendirilmiştir. Kurtuluş Kayalı, "Kalkınmada Öncelikli Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi, Hikmet Özdemir", *Tarih ve Toplum*, S.51 (Mart 1988), s. 61.

ilk grupta yer almıştır⁹. Güneş'in bu dergide üç makale ve bir açık oturum konuşması yayınlanmıştır. Daha çok sosyolojik içerikli yazılarından oluşan bu makalelerinden birinde Güneş, CHP'ni irdelemiştir. CHP'nin halktan uzaklaşma sebeplerini açıkladığı bu makalede bunun nedenlerinden biri olarak partide siyasal katılımın zayıflığını vurgulamıştır.

"Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmış devrimciler, diğer bir deyimle CHP'nin üst kademeleri, yaşlanmışlar ve tutucu bir ruh sahibi olmuşlardır.

*...İktisaden geri kalmış bir ülke, var olan tek siyasal partinin devrimlerini başarmak için örgütlediği kesimler yaşlanmış ve toplumu çevreleyemez duruma gelmiş; partinin halkla ilişkisi oldukça kesilmiş ve halkın gözünde bir çeşit "devlet aristokrasisi" izlenimi bırakır duruma gelmiştir."*¹⁰

Güneş'in Yön'de yazdığı ikinci ve üçüncü yazıları ise Demokrat Partiye (DP) ilişkindir. Bu makalelerinde, DP'ni kitlelerin isyanı ve "somut" bir özgürlük hareketi olarak değerlendirmiştir.

*"DP'nin muhalefet yıllarında özgürlük kavramının jandarma dayacağı, memur ve tahsildar baskısı ile beraber söylendiğini çok defa hatırimızdan çıkarıyoruz. DP liderleri demokratik bir düzeni bütün unsurları ile uygulamayı düşünmemiş olmakla beraber, büyük kitlelerin bu somut özgürlük anlayışını çok iyi sezmişlerdir."*¹¹

CHP ve DP'yi bu bağlamda değerlendiren akademik düzeydeki son tahlillerden biri olan Hasan Bülent Kahraman'ın yaklaşımına göre ise, CHP'nin daha çok kültürel alanı eksen alan pasif modernleşme anlayışına karşı, DP köylülükten burjuvaziye, piyasa ekonomisinden sanayileşmeye kadar her alanda aktif modernleşmeyi eksen almıştır. Ekonominin, sosyolojik/altyapısal dönüşümün ve siyasallaşmanın bir araya gelmesiyle ve pasif modernleşme modelinin terk edilmesiyle birlikte Türkiye'de *ilerici-muhafazakâr* kavramlarının anlamı ve konfigürasyonu da değişmiştir¹². Bu anlamda CHP tarihsel ilericiliği temsil ederken DP güncel ilericiliği devralmıştır. Kahraman'ın bu tahlili, Turan Güneş'in değerlendirmesiyle de örtüşmektedir.

Güneş'in Yön'deki son yazısı ise, bu dergide yayınlanan açık oturumdaki görüşleridir. Bu oturumda ileri sürdüğü düşüncelerin en önemlilerinden birisi de Türkiye'de aydınların konumu ve işlevine dair olanıdır. Türkiye'de aydınları tarihsel bir kategori içinde ele alan Güneş, bu kesimin daha çok memur sınıfından oluştuğunu ve dar bir muhayyile ile kendi orta sınıfının çıkarlarını savunmaktan öte gitmediğini ileri sürmüştür. Bu kesimin, milli gelirin aşağı sınıflara da dağılmasına yol açacak derecede köklü bir devrime taraftar olmadığını, yine bu kesimin ilericiliğinin Atatürk devrimlerine bağlılıktan öte gitmediğini, bunu da kendi orta sınıfının rahat yaşamasına, modern yaşantının nimetlerinden yararlanmasına olanak verdiği için yaptığını belirtmiştir¹³. Bu konudaki görüşlerini 20 Şubat 1962'de *Hürgün* gazetesinde yazdığı "Aydınların Diktatörlüğü" adlı makalesinde daha da derinleştirmiştir. Bu yazısında, Türkiye'de aydınların diktatöryel eğilimlerinin bulunduğunu, bunun da toplumu kalkındırmak, onları batılı ve uygar değer yargılarıyla zenginleştirmek için yapılmak istendiği konusunda ise, onların samimiyetlerine inanmadığını öne sürmüştür. Aydınların diktatörlüğü demek, bal gibi bir sınıfın diğerleri üzerine baskı yapması demek olup, bunun adının da ilericilik değil, dört başı mamur bir faşizm ve gericilik olduğunu vurgulamıştır¹⁴.

9 Özdemir, a.g.e, s. 326.

10 Turan Güneş, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı?" Yön, S. 1 (20 Aralık 1961), s. 14.

11 Turan Güneş, "DP İktidarı", Yön, S. 24 (10 Ocak 1962), s. 12.

12 Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi*, C.II, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 346-347.

13 Turan Güneş, *Türk Demokrasininin Analizi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, s. 107.

14 Güneş, a.g.e., s. 153.

Güneş'in bu konulardaki görüşleri örtülü bir Yön eleştirisi olmasının yanında onun sosyal demokrat düşüncelerini de yansıtmaktadır. Yine bu konudaki görüşleriyle Güneş, Julien Benda'ya yakın dururken, Batıda görülen 18. yüzyıldaki Kameralizmin oldukça uzağındadır.

Turan Güneş, *Yön* bildirisini ilk imzalayanlardan biri olmasına rağmen bu hareketin genel oya dayalı parlamenter düzene soğuk bakması dolayısıyla bir süre sonra Yön hareketinden uzaklaşmıştır. Kendisinin bu hareket içinde yer almasını ise; "DP'nin ne olduğunu açıklamak ve CHP'nin ne olması gerektiğini anlatmak, bu amaçla yeni bir doğrultuya yönelmesini sağlamak" şeklinde açıklamıştır¹⁵.

Bu şekilde *Yön*'den ayrılan Güneş, 1961 seçimlerine katılmamış, ancak CHP üyeliğini devam ettirmiştir. Turan Güneş, 1962 yılında CHP'nin ideolojik konumunun belirlenmesinde önemli bir aşama olan "Ortanın Solu" açılımı içinde yer almıştır. Nisan 1962'de İbrahim Öktem'in Parti Meclisi'nde partiye yeni bir yön için verdiği önergeyi sadece iki üye desteklemiştir. Bunlardan biri Turan Güneş, diğeri ise Bülent Ecevit idi.

Teorik yönü Bülent Ecevit ile birlikte hazırlanan "Ortanın Solu" açılımı özü itibarıyla yüksek insani duyarlılık olarak nitelendirilebilir. Bu yönden "Ortanın Solu" Bülent Ecevit tarafından şu şekilde tarif edilmiştir:

"Yeryüzünde ekecek veya yetecek toprağı olmadığı için yerin yüzlerce metre altında, varlıklı kişilerin bir öğün yemekte verdikleri bahşış kadar paraya çalışan ve pek azı emeklilik aylığı alabilecek kadar yaşayan maden işçilerinin ıstırabını, sobanıza her kömür atışınızda duyabiliyor ve onlar size oy vermeseler de onların ıstırabını azaltabilmek, onların yaşantısına biraz ışık katabilmek, onları insanca yaşama olanağına kavuşturabilmek için uğraşmaya kendinizi ödevli sayabiliyorsanız, ortanın solu tabanında bir insansınız demektir.

*...Ortanın solu tabiatıyla insanlar, içlerindeki insanlık duygularını ve insanlık bilincini, böyle bir toplum düzeni kurmak için bir siyasal hareket haline geçirdikleri vakit, o siyaset ortanın solunda bir harekettir."*¹⁶

Ecevit'in bu şekildeki görüşleriyle başlayan "ortanın solu" hareketi, esasen başlangıçta örtülü bir Kemalist devrim eleştirisi biçiminde kendisini hissettirmiştir. Cumhuriyet devrimiyle yapılan atılımların Türk toplum yaşamında köklü bir dünya görüşü değişikliğine yol açmakla birlikte zamanla bu devrimlerin dinden ve saraydan çıkar sağlayan dar bir zümrenin çıkarlarına hizmet eden bir yapıya büründüğü belirtilerek daha ziyade biçimsel kaldığı vurgulanmıştır. Toprak reformu gibi toplumsal yapıyı ve üretim ilişkilerini yeniden düzenleyecek atılımlar konusunda CHP'nin zamanla sessiz kalması eleştirilmiştir¹⁷.

Düşünsel hazırlıkları bu dönemde tamamlanan ortanın solu açılımının Türk siyasetinde uygulamada yer alması, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 1965 yılı seçimleri öncesinde 29 Temmuz 1965 günü *Milliyet* gazetesine verdiği demeçte, CHP'nin ortanın solunda yer aldığını söyleyerek partinin siyaset yelpazesindeki yeni konumunu belirlemesiyle gerçekleşmiştir¹⁸.

Türk siyasal yaşamına yeni bir boyut katan ve CHP'nin yeni ideolojik kimliğini belirleyen "Ortanın Solu" nun Ecevit'e göre son tahlildeki tanımı şudur:

15 Cahit Kayra, *Turan Güneş'in Siyaset Şiirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s. 74.

16 Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 3.

17 Ecevit, *a.g.e.*, s. 8. Aynı eserde ortanın solu siyasetinin özellikleri şu şekilde ifade edilmiştir: a-) Ortanın solundakiler insancıldır b-) Ortanın solundakiler halkçıdır c-) Ortanın solundakiler sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidirler d-) Ortanın solundakiler ilerici, devrimci ve reformcudurlar e-) Ortanın solundakiler devletçidirler f-) Ortanın solundakiler plancıdır g-) Ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadırlar. s. 12-14.

18 Bu hususu İnönü, Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda, "CHP bünyesi devletçi bir partidir ve bu sıfatla ortanın solunda ekonomik bir anlayıştır" ifadesiyle açıklamıştır. *Milliyet*, 29 Temmuz 1965.

“Ortanın solu, insana en üstün değeri veren; insan kişiliğinin gelişmesini her türlü baskı ve engellerden kurtarmak isteyen; insanların manevi ve maddi gücünü imkân eşitliği içinde harekete geçirmeyi sağlayan; insanlık onuruyla, özgürlükle, sosyal adaletle bağdaşmayacak etkenleri ve yöntemleri reddeden ve maddi yoksulluğun da manevi yoksunluğun da herkes için sona ereceği, insanca bir toplum düzenini insanca usullerle kurmaya çalışan bir tutum ve davranıştır.”¹⁹

“Ortanın solu” açılımı tarihsel açıdan ele alındığında; CHP’nin iç dinamiklerinin dışında 27 Mayıs ertesinde, Soğuk Savaş konjonktüründe Türkiye’de zemin bulma olanağına erişen Marksist sol düşüncenin yansımalarıyla ortaya çıkan radikal sol düşünce ve buna bağlı siyasal hareketlerin önüne geçilmesi amacının da bu açılımda etkili olduğu görülür. Kahraman’a göre bu bağlamda “Ortanın Solu”, reel solun büyümesi karşısında kendi kökenlerinin giderek daha çok bilincinde olan CHP’nin Kemalizmi yeniden dönüştürme ve onu bu kez dönemin koşullarına uygun bir sol anlam yükleyerek yeniden kurma girişimidir²⁰. Konuyu aynı bağlamda ele alan Bayram Kaçmazoğlu’na göre bu anlamda hareketin amacı, aşırı sağ ve aşırı sol düzen anlayışları karşısında sosyal adaletçi bir tampon görevi görmek olmuştur²¹. Nitekim buna bir örnek olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1965 seçimlerinde 14 milletvekili ile TBMM’de temsil edilmiştir. Ancak CHP’nin “ortanın solu” siyasetine sadece toplumsal hareketlilik ve TİP’in işlevinden etkilenecek yöneldiğini belirtmek bütünüyle gerçekliği yansıtmaz. Öncülerine göre bu açılımla ülkenin demokratik solcularının sosyalistler karşısındaki teorik ezikliği giderilmeye çalışılmıştır. Fakat özellikle başta Ecevit söz konusu olmak üzere hareketin öncüleri için “ortanın solu”, sosyal demokrasi ya da demokratik solun düşünsel bağımsızlığı, her dönem için önemsenen bir konu olmuştur²².

“Ortanın solu” açılımı, resmiyet kazanmasının ardından *Yön* dergisinde Doğan Avcıoğlu tarafından erken bir eleştiriye uğramıştır. Avcıoğlu eleştirisinde, “ortanın solu” açılımının netleşmediğini ve yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Bunun için öncelikle ülkenin emperyalizmin yerli temsilcilerinin hegemonyasından kurtarılması gerektiği ve “ortanın solu”nun buradan gelecek tahakküme hayır denildiği noktada başlarsa anlam kazanacağını ifade etmiştir²³.

Turan Güneş bağlamında ele aldığımız “Ortanın Solu” düşüncesine eleştirel yaklaşan entelektüellerden biri de Kemal Karpat’tır. Karpat’a göre “ortanın solu”; akıllıca hazırlanmış bir eylem planı olmaktan çok, toplumsal adalet, özgürlük ve eşitlik için duygusal bir özlem; zaten doktrin ve teori açısından zayıflıkları kısa sürede açığa çıkmıştır²⁴.

Son tahlilde “Ortanın Solu” düşüncesi Türk siyaseti içinde CHP’ye, evrensel değerlerden hareketle ideolojik/demokratik bir kimlik kazandırma girişimidir. Teorik ve felsefi yönden tahkim edil(e)memesi dolayısıyla Türk siyasetinde pratikte yaşanan gelişmeler karşısında zamanla etkisini kaybetmeye yüz tutmuş ve daha çok retorik düzeyinde kalmıştır. Ancak günümüz Türk siyasetinde eksikliği fazlasıyla hissedilen sosyal demokrat damarın geliştirilmesi konusunda hala bir laboratuvar deneyi olarak önümüzde durmaktadır.

Dışişleri Bakanı Turan Güneş

Turan Güneş, 1974 yılının Şubat ayında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur. Koalisyon protokolünün

19 Ecevit, *a.g.e.*, s. 92.

20 Kahraman, *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, s. 107.

21 H. Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayınları, İstanbul 2000, s. 215.

22 Kurtuluş Kayalı, “Bir Siyaset Adamı Olarak Bülent Ecevit’i Anlamayı Denemek”, *Tarih ve Toplum*, S. 142 (Ekim 1995), s. 39.

23 Doğan Avcıoğlu, “Ortanın Solu”, *Yön*, S. 122 (30 Temmuz 1965), s. 3.

24 Kemal H. Karpat, *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 328.

hazırlanmasında ve hükümetin kurulmasında oldukça aktif rol oynayan Güneş, bu dönemde gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı gibi son derecede zorlu bir sınavda dışişlerindeki başarılı performansı ile dikkati çekmiştir. Hariciye'nin protokol kurallarına ve kalıplarına sığmakta ilk zamanlar zorlanan Güneş, diğer taraftan Kandıralı hemşerileri tarafından daha icracı ve yatırımcı bir bakanlık görevinde bulunmasını istemeleri dolayısıyla da yadırganmıştır.

Turan Güneş'in Dışişleri Bakanlığı'nda başlıca iki amacı vardır. Bunlardan birincisi dış politikanın, millî politika perdesi altında demokratik kamuoyundan uzak tutulmasını önlemektir. İkincisi ise, dış politikanın ve Hariciye'nin yapısını belli şekilcilikten ve protokol bağınazlıklarından uzaklaştırarak, politikacıların yahut seçilmişlerin yönettiği bir kurum haline getirmektir²⁵. Bununla beraber Güneş, ülke çıkarlarını ön plana alan çok yönlü bir dış politika anlayışının da öncü isimlerindedir. İslam Zirve Konferansı'na katılmak, Çin ziyareti Türk dışişlerinde ilk defa Turan Güneş'le gerçekleşmiştir.

Turan Güneş'in dışişlerindeki en önemli hizmeti ve onun kamuoyunda daha çok tanınmasına yol açan olay Kıbrıs Barış Harekâtı'ndaki başarısı olmuştur. 16 Temmuz 1974'te EOKA'cı Nikos Sampson darbesinin ardından Yunanistan'ın Enosis'e dönmesi Türkiye'nin haklı müdahalesini gündeme getirmiştir. Güneş, bu aşamada İngiltere ile Türkiye'nin garantörlük koşullarını görüştükleri dönemde özellikle ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Sisco'nun, harekâtı engelleme girişimlerini ustalıklı savuşturmuş ve harekâtın başarıyla gerçekleşmesinin yolunu açmıştır. Bu harekât sonunda Cenevre'de gerçekleşen ateşkes görüşmeleri sonunda 30 Temmuz'da imzalanan Cenevre Deklarasyonu'nda Türkiye'nin istekleri²⁶ büyük ölçüde kabul edilmiş ve Turan Güneş Ankara'da "Cenevre Fatih" olarak karşılanmıştır. Ancak bu antlaşmayı imzalayan Yunanistan'ın antlaşmanın amir hükümleri konusunda isteksiz hareket etmesi sonucunda Kıbrıs harekâtının ikinci aşaması gündeme gelmiş ve Turan Güneş, bu amaçla bulunduğu İkinci Cenevre Konferansı sırasında Başbakan Bülent Ecevit'e daha önce anlaştıkları "Ayşe tatile çıksın" parolasını bildirerek 14 Ağustos sabahı harekâtı başlatmıştır. Bu harekât sonunda ise, Yunanistan'ın Enosis politikası engellenmiş ve Türkiye'nin Kıbrıs'taki tarihsel haklılık konumu bir kez daha tescil edilmiştir.

Turan Güneş, bütün siyasal kariyerinde olduğu gibi dışişleri bakanlığı görevinde de farklı bir profil çizmiş ve kişisel tarzını değiştirmeyerek bakanlığı ile ilgili konuları halka açmıştır. Kendisi ise bu tarzını "dış politika sorunlarını halkın anlayamayacağı sorunlar olarak gören geleneksel anlayışı yıkmak" şeklinde açıklamıştır. Bu tarz ve üslubuyla bakanlığı döneminde Kıbrıs harekâtından, kıta sahanlığı sorununa kadar, Cenevre'deki görüşmelerdeki tavizsiz ve atak tavrıyla Cumhuriyet tarihinin en popüler dışişleri bakanlarından bir olmuştur²⁷.

Siyasal Düşünceleriyle Turan Güneş

Bir üslup sahibi politikacı olarak dikkati çeken Turan Güneş, CHP'de Kemalizmin yerli sosyal demokrasi çizgisiyle bağdaştırılmasına dönük Ortanın Solu hareketinin başını çekenlerden biridir²⁸. Kemalizmi tarihsel bağlamı içinde ele alıp, onu Türk modernleşmesinin çok önemli bir aşaması olarak değerlendirmiş ve Kemalizmin ruhuna sadık kalarak bunun içinden demokratik düzen arayışının özgün örneklerinden biri olmuştur²⁹. Temel referansını

25 Kayra, a.g.e., s. 76.

26 Bu aşamadaki Türkiye'nin tezleri; adada iki otonom yönetimin varlığı, Kıbrıs Rumları ile Türk birlikleri arasında BM tarafından bir güvenlik bölgesi oluşturulması, Rumların işgal ettikleri bölgelerden geri çekilmesi ve karma köylerin güvenliğinin sağlanması...gibi konuları içermekteydi. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 804, 805.

27 Fedayi, a.g.e., s. 165-166.

28 Taşkın, a.g.m., s. 453.

29 Bu konuyla ilgili son dönemde yapılan çalışma örneklerinden biri de Kemalist modernleşmeyi demokratikleşme bağlamında değerlendiren Fuat Keyman'a ait olanıdır. Keyman, Kemalist modernite projesiyle ilgili olarak; "Eğer bu proje modern tarihin bir olasılığıysa bu olasılığın eleştirel bir tarzda irdelenmesi ve bu yolla geç-modern tarihin olasılıklarını araştırmak ve Türkiye'de tali karşıtlıklar temeline oturan hakim siyaset an-

Kemalizmin oluşturduğu demokratik sol/sosyal demokrat ideolojinin erken ve tutarlı bir temsilcisidir. O, Kemalist modernleşmenin demokratik sol doğrultuda geliştirilmesinin sözcüsü konumundadır. Güneş'in ideolojik tutarlılığının temelinde, modern Türkiye tarihi içinde DP ve CHP çatışmasını analiz ederken, Cumhuriyet seçkinlerinin ön yargılarından bağımsız kalabilmesi; her hal ve koşulda milli iradenin kabul edilmesine, bu sistemin olası mahsurları konusunda çoğunluğun zulmünü engelleyici bazı fren ve değerler eşliğinde inanç göstermesi yatmaktadır³⁰. Onun profesörlük tezini oluşturan eseri bu doğrultuda yapılmış bir çalışmadır³¹. Bu aynı zamanda modern Türk siyasetinin seçkinlik yaklaşımıyla popülist (halkçı) anlayış arasındaki uyumun da ara formülünü içerir. Ara formüldür çünkü bu sayede demokrasinin kazanacağı istikrar sonucunda bu çelişki makul seviyelere çekilecek ve zamanla sorun olmaktan çıkacaktır. Güneş'in siyasal düşüncesinde, CHP'nin tek parti yıllarında öne çıkan solidarist-korporatist bir halkçılık anlayışı gözükmez. Onun halkçılığı sosyalizmle sonuçlanacak türden bir halkçılık da değildir. Daha ziyade; Dahl'in sıradan yurttaşların liderleri üzerinde oldukça yüksek derecede denetim kurdukları ve hükümetin yurttaşların tercihleri karşısında sürekli duyarlılığı şeklinde tanımladığı türden bir halkçılıktır. Halkı cahil gören, ona tepeden bakan elitist anlayışa karşıdır³². Bu yönüyle Güneş, modern Türk siyasetinin felsefi geleneğinin ana unsurlarından biri olan Gustave Le Bon elitizminin dışında yer alır.

Turan Güneş'e göre Türk demokrasisinin yapısal sorunlarından biri, temeli doğu ve batı farklılığına dayanan iktidar kavramının felsefi açıdan taşıdığı fark ve bu yöndeki algıdır. Güneş'e göre doğulu (dolayısıyla Türk siyasal kültüründeki) iktidar algısı fiili bir güçler birliği prensibini içerir. Güneş bu anlayışı, "padişahlardan tutun da, hürriyet savaşı veren İttihatçılara, Demokrat Partiye kadar gelen hoşgöründen yoksunluğun temellerinden biri, belki de en önemlisi, iktidarı elinde bulunduran, tek meşruiyeti kendisi temsil ediyormuş inancında bulunduğu için, her türlü muhalefet, eleştiri, hatta uyarıyı, düzeni bozmak, yıkmak sayan doğulu iktidar algısıdır"³³ şeklinde nitelemiş ve bu tür bir iktidar kavramından ve algısından hareketle demokrasiyi gerçekleştirmenin mümkün olmayacağını belirtmiştir.

Güneş, ayrıca bu tür iktidar algısının ikinci bir sonucu olarak, Türk siyasal gelişmesinin devamlı bir unsuru ve de sorunu olan bürokrat-halk çekişmesini gündeme getirdiğini ifade etmiştir. Bürokrasiyi soyut bir sosyal sınıf olarak gören Güneş, sistemin değişmezliğine dayalı işlevsel bir unsur olan bürokrasinin, değişim dinamikleri karşısında siyasal tıkanıklığın nedenlerinden biri durumuna geldiğini, DP deneyiminin de bunun bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden çoğu siyaset bilimcinin DP'yi yanlış değerlendirdiğini ileri sürmüştür³⁴.

Turan Güneş'e göre demokrasinin ideolojisi, ekonomik liberalizmle kaynaşmış siyasal liberal ve bireyci felsefe üzerinedir. Günümüzde ekonomik görüş ne olursa olsun, yüzü siyasal liberalizme dönük işlemektedir. Bu ideoloji aynı zamanda devletin bir (resmî)

layışına karşı bize demokratik açılım olasılığı yaratmak olanağını verebilir" görüşünü ileri sürmüştür. Keyman ayrıca, demokratik açılımın bu bağlamda hermenotik boyutta kurucu ilkelerin içsel bir eleştirisini ve devletle sınırlandırılmış toplumsal taleplerin ve devlete karşı yükümlülüklerle dayalı vatandaşlık anlayışının sorunsallaştırılmasını gündeme getireceğini belirtmiştir. Bu içsel eleştirinin ise ne anti modern, ne pro-Kemalist ve "ne de post-Kemalist" (vurgu bana ait) nitelikte olacağını, aksine bu eleştiriyle modernite projesinin hiyerarşik, organik ve özcü niteliklerinin harekete geçireceği dinamikler sayesinde devlet-toplum arasında demokratik bir ilişkinin kurulabileceğini ifade etmiştir. E. Fuat Keyman, "Kemalizm, Modernite, Gelenek: Türkiye'de 'Demokratik Açılım' Olasılığı", *Toplum ve Bilim*, S.72 (Bahar 1997), s. 97. Turan Güneş'in bu konudaki yaklaşımına yakından bakıldığında benzer bir perspektiften hareket ettiği görülür.

30 Yüksel Taşkın, "Turan Güneş", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Kemalizm*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 452-453.

31 Turan Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, A.Ü. SBF Yayınları, Sevinç Matbaası Ankara 1965.

32 Fedayi, a.g.e., s. 224.

33 Turan Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, s. 96.

34 A.g.e., s. 98-102.

ideolojisinin olmaması demektir. Böyle bir resmî ideolojinin kabul edilmemesi, çoğulcu toplum, yani her türlü düşüncenin hoş görüldüğü bir toplum demektir³⁵. Güneş, 27 Mayıs Anayasası'na sahip çıkmakla birlikte, buradan yapılacak reformların niteliğine dair bir doğrultu çıkarılamayacağına, anayasaların ideolojisiz olması gerektiğine ve ancak halkın iradesiyle izlenecek yolun ideolojisinin belirlenebileceğine yaptığı vurguyla siyasal liberalizme yaklaşmıştır³⁶. Bu yaklaşım ise Türk siyasetinin uzun zamandan beri ötekisi olmuştur.

Turan Güneş'in konjonktür olarak Kemalizmin yeniden tavan yaptığı bir dönemde ideolojisiz anayasa vurgusu yapması fevkalade önemlidir. Zira bu konu günümüzde halen anayasa ile ilgili önemli sorunlardan biridir. Ancak 27 Mayıs'ı yapanların ve içlerinde Güneş'in de bulunduğu Anayasayı şekillendirenlerin, 'çok partili rejim, Kemalist medeniyet projesiyle çelişmez' iyimserliğinin bu süreçte baltalanması Güneş'i ve kuşağının önemli isimlerini giderek cumhuriyetçi muhafazakâr bir geri çekilmeye itmiştir³⁷. Bunun sonucunda ortanın solu açılımı da bundan olumsuz yönde etkilenmiştir. Güneş'i, 12 Mart ve 12 Eylül süreci içinde bu konumda görmek mümkündür.

Turan Güneş'in, Türkiye'de demokrasinin durumuyla ilgili olarak tarihsel/yapısal nedenlere dayanarak yaptığı değerlendirmelerde vardığı kanaat şu şekildedir:

*"Tarih içinde Türk toplumunda ne birey-toplum ilişkileri, ne toplum-devlet ilişkileri, batı ülkelerinde adına 'demokrasi' denilen rejime ulaşımdaki yollardan geçmemiştir. Bundan ötürü de demokrasinin bizde geleneği yoktur, tersine tarihin sürüklediği gelenekler böyle bir rejimin gerçekleşmesini güçleştirici öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır."*³⁸

Görüldüğü gibi Güneş, Türk demokrasisi konusunda tarihsel ve yapısal etkenler açısından karamsardır. Ancak buna rağmen Güneş, bilgi-eylem bütünlüğüne dayanan aktivizmiyle bütün yaşamı boyunca bu zorlukların aşılmasına çalışmış ve demokrasiye her zaman inanmıştır. Aynı konuya tarihci gözüyle bakan Kemal Karpat ise, hemen bütün çalışmalarında Türk toplumun tarihsel/yapısal nitelikleri açısından demokrasiye yatkın bir durumda olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Aradaki fark konuya yaklaşımdaki perspektiften kaynaklanmaktadır. Bu farklılığa rağmen Turan Güneş, halk adamı niteliğindeki renkli kişilik yapısı, demokrasiye olan inancı dolayısıyla demokrat siyaset anlayışı, dönemine göre oldukça ileri bir seviyede düşünce adamı ve entelektüel bir şahsiyet olması yönünden Türk düşünce ve siyasi tarihinde kalıcı izler bırakmış bir devlet adamıdır.

Konuyu, son söz olarak Türk siyasetinin yapısal sorunu haline gelen ve siyasetteki yozlaşmayı yansıtan Turan Güneş'e ait bir dörtlükle bitirelim.

Halkla bütünleşmiştik, kendimiz tam halk olduk

Kendi benliğimizi yakıp, yeni baştan halk olduk

Şimdi sıra esnafta, onunla bütünleşip

*Siyaset aleminde hepimiz esnaf olduk*³⁹

35 Turan Güneş, *Türk Demokrasisi*, s. 214.

36 Taşkın, *a.g.m.*, s. 454.

37 Taşkın, *a.g.m.*, s. 454.

38 Güneş, *Araba devrilmeden Önce*, s. 107.

39 Kayra, *a.g.e.*, s. 89.

Turan Güneş

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz-Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988.
- Avcıoğlu, Doğan, "Ortanın Solu", *Yön*, S. 122 (30 Temmuz 1965).
- Barlas, Mehmet, *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Çakmak, Diren, *Forum Dergisi*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Ergin, Feridun, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- Fedayi, Cemal, *Kandıralı Profesör Turan Güneş Hayatı, Düşüncesi ve Kişiliği*, Kadim Yayınları, Ankara 2012.
- Güneş, Turan, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.
-, *Araba Devrilmeden Önce*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
-, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı?" *Yön*, S. 1 (20 Aralık 1961).
-, "DP İktidarı", *Yön*, S. 24 (10 Ocak 1962).
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayınları, İstanbul 2000.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi*, C.II, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.
-, *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, İmge Kitabevi, Ankara 1993.
- Karpat, Kemal H., *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- Kayalı, Kurtuluş, "Bir Siyaset Adamı Olarak Bülent Ecevit'i Anlamayı Denemek", *Tarih ve Toplum*, S. 142 (Ekim 1995).
-, "Kalkınmada Öncelikli Bir Strateji Arayışı:Yön Hareketi, Hikmet Özdemir", *Tarih ve Toplum*, S.51 (Mart 1988).
- Kayra, Cahit, *Turan Güneş'in Siyaset Şiirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- Keyman, E. Fuat, "Kemalizm, Modernite, Gelenek: Türkiye'de 'Demokratik Açılım' Olasılığı", *Toplum ve Bilim*, S.72 (Bahar 1997).
- Özdemir, Hikmet, *Sol Kemalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Taşkın, Yüksel, "Turan Güneş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- TBMM ZC, C.12, Devre 10, İ. 73, 06. 06. 1956.